

2.1. Семиозисът на архетиповете

Архетиповете (archetyp, гр. arche týpon) определят и естествения начин на поведение на човека в неговата знакова културна среда и в семиозиса на съответните цивилизации. Архетиповете изграждат човешката природа като душевно-духовна цялостност. Същевременно те позволяват човешката душевност да се превърне в познавателна дейност. Те са форми на изначалната метафизична духовност. Архетиповете изразяват и ценностното битие на ранното човешко мислене. Като ценност архетиповете превръщат една в друга тъждествените форми на битие и мислене. Като универсални форми на битие, те привеждат семиозиса на културния живот в динамика. В това отношение те са елементи от “неподвижния двигател” (Аристотел). Основанията на чистия разсъдък са също архетипни. Като универсални форми на битие и мислене архетиповете изразяват пригодността на човешката природа за истинно знание, мъдрост и справедливост. Те са протообрази, които играят ролята на образци в човешката култура. Така става ясно защо “Архе” буквално означава начало, т. е. първооформеното, най-първо оформеното, което се запазва както в битието, така и в мисленето на човека. Ето защо архетиповете са първопричини, принципи и инвариантни форми на битие и мислене. Същевременно те представляват и **латентна психична сила**, която се разкрива още в митовете и митологичните образи. Целият набор от архетипове може да се обедини под понятието “Архай” в смисъл на причинител. Първата ера в историята на Земята също се нарича Архай. При нея времето тече най-бавно и се “ускорява” в следващите периоди. Такава архетипност предполага йерархия на времето при запазване на определени инварианти в отделните палео-онтологични еони.

Архетипната същност на битието и мисленето позволява да се говори в духа на К. Ясперс за “шифри” (chiffre) на природното битие. Чрез метафизиката на архетиповете се долавят шифрите на битието и мисленето и “всеобхватното на трансценденцията” (К. Ясперс). В архетиповете се пресичат възможността и действителността на човешката екзистенция. Ето защо архетиповете са и екзистенциални форми на съществуването като битие-в-света. Чрез архетиповете битието се осветява и “свет-ува”. Човешката психична даденост придобива битие чрез архетиповете. Без тях интенционалността е невъзможна. Въобще, ако става дума за феноменология, тя следва да се основава на архетипове и поради това всъщност става дума за онтология.

Като атрибути на човешката духовност, архетиповете са израз на нейните битийни форми. Като форми на битие и мислене архети-

повете са предмет на познание от страна на метафизичния разум (метафизиката, философията на езика, философията на културата, философията на цивилизациите и др.). От гледна точка на културните ценности архетиповете мотивират жизнената нагласа за обръщане на човека към самия себе си, но при отчитане и на битийните форми на външния свят. В митологичния духовен живот те са основа и на афектите, свързани с овладяване на волята. Човекът в митовете се отнася към архетиповете като към причини на своите духовни цели. Творческите изяви предполагат съответно фиксирано отношение към архетиповете като битийни феномени на психиката.

Ето защо на историята на митовете следва да се гледа като на архетипно разгръщане на човешката творческа дейност (на която обръща специално внимание Сп. Казанджиев).

Архетиповете изразяват онова най-съкровено ядро на човека, което остава недосегаемо от никаква волева дейност, но изисква да бъде върно, истинно-познато. Човек може да загуби и да се лиши от всичко, но не и от архетиповете. Те са иманентни форми на неговата (човешка) природа. Генерираните на тяхна основа митологични образи се превръщат в начини за проникване в истините за битието и мисленето (скр. *mati*=мисъл).

В историята на човешката духовност (вж. Раздел I, гл. II) съзнанието придава определящия смисъл на архетиповете. Чрез езика човек съотнася духовното със сетивните предмети, като ги приобщава към съответни архетипове. Чрез архетиповете словото придобива възможност да представи същността на предмета. Архетиповете структурират и **разбирането**. Съзнанието след своето възникване структурира метафизично своите форми чрез архетиповете.

Посредством архетиповете езикът придава смисъл на битийните форми, въввлечени в системата на културата. Архетипът е носител на същност (*Wesen*). Целият свят разкрива своето значение чрез съответни архетипове. Последните придават форми на духовното. Чрез тях словото просветява света, но и последният придобива битие в него. Архетипът задава същността, която може да бъде изречена (чрез езика). Архетиповете превръщат предметите в духовни ценности, като им придават културно битие.

По такъв начин архетиповете във философията, психологията, митологията и културологията са видови прояви на родовите форми (валидни както за битието, така и за мисленето). Според Карл Густав Юнг "каквото и да изразява дадено архетипно съдържание, то е преди

всячко езиково иносказание”¹⁰. Това езиково иносказание чрез архетиповете следва да играе основна роля в сравнителното езикознание. Тук обаче е необходимо да се има предвид, че архетиповете изразяват също несъзнаваното и неподдаващото се на формулиране. Архетиповете позволяват да се осъществи метафизичния преход от философията на езика към философията на съзнанието. Така проблемът за архетиповете обхваща отношението между език, съзнание и психика.

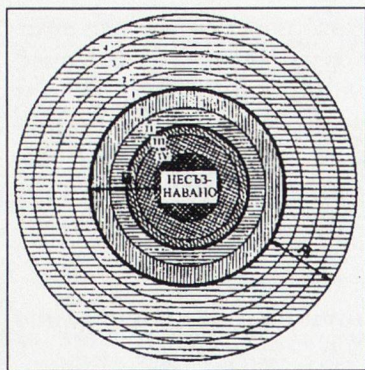
3. Метафизика на семиотичната информация в архетиповете

Вече стана ясно, че разкриването на метафизичните принципи, които обуславят формите на координацията и субординацията в битието на архетиповете е невъзможно без философското обосноваване на тяхната семиотична природа. Това от своя страна изисква експликацията на общите закономерности в структурно-семиотичната организация на архетиповете, което непосредствено е свързано с проблема за единството на философията и психологията. Подобно на архетиповете, категориите на метафизичното мислене имат едновременно гносеологически и онтологически смисъл. Тяхното съдържание не е чуждо на обективния свят, но същевременно чрез тях се решава въпросът за отношението между мисленето (като естествена метафизика) и битието. На самите архетипове може да се гледа като на **семиотични** родови форми на битието и мисленето, мотивиращи метафизичното значение на единичните неща. Това е изключително важно за разкриване същността на езика и природата на езиковата комуникация (без, която е невъзможна социализацията на личността).

Същевременно в резултат от развитието на психологията традиционните философски понятия (и методи) могат да се окажат непригодни във връзка с новите метафизични проблеми, породени от всестранното изследване природата на архетиповете. Архетиповете позволяват да се търси обективната страна на **смисъла** в контекста на психичното съпреживяване.

В това отношение се изисква подходящ семиотичен анализ, за който психологията днес няма необходимите логико-методологически средства.

Метафизиката като категориална система на теоретическо мислене, влияещо върху психологията, притежава от само себе си спе-

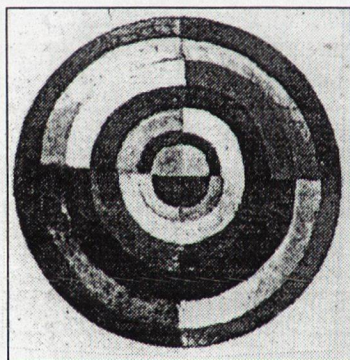

Диаграма, обхващаща основните структурни елементи на човешката психика (по Й. Якоби). А означава сфера на съзнанието, В – на несъзнаваното. I означава забравеното, II – изтласканото, III – емоциите, IV – инвазиите, V е тази част от колективното несъзнавано, която никога не може да бъде осъзната. 1, 2, 3, 4 отразяват съответно усещането, чувството, интуицията и мисленето.

Модел на Небесната Йерархия според Дионисий (Псевдо) Ареопагит. Съответства на структурните елементи на човешката психика в горната диаграма.

Стил “орфически кубизъм”. Терминът “орфизъм” е въведен през 1913 г. от Гийом Аполинер, с който обяснява изкуството, основано на метафизиката на светлината и духовното просветление (“Диск” (1912) на Роберт Делоне).

цифичен функционален набор от съдържателно-логични семиотични форми и интенции. В нея особено важна роля играят принципите и схемите на обяснение и обосноваване относно формите (на психичното естество) и техния генезис. Дори семиозисът на емоциите се свързва не само с лимбичната система на мозъка, но и с инстинктите и паметта. Последната е битие на определена семиотична система свързана с **инстинктите**, в които се “определят” определени родови форми като архетипове. Последните са съотнесени и с висшите зрителни зони, синтезиращи в себе си определена чувствена информация, която също притежава семиотическа природа.

Свободната изява на такива човешки емоции се осъществява в бързия сън. Точно по това време разсъдъчната способност, чрез която се образуват сжденията и умозаклученията, бездейства. Битието на съзнанието отсъства в бързия сън и това отваря пътя за свободно развихряне на безсъзнателното. Емоциите извън контрола на разсъдъчната способност са свързани с инстинктите за оцеляване. Последните се проявяват чрез емоциите. Образите в сънищата, т. е. съновиденията, са свързани преди всичко с базата и ритмиката на бързия сън. В това отношение метафизиката се стреми да формулира определени устойчиви и достатъчно еднообразни (инвариантни) правила за получаването на достоверно знание относно онтологията на психологичното. Затова съвременната психология е принудена да излезе извън своя традиционен обхват и да навлезе в областта на философията като метафизика. По такъв начин философията не може да бъде схващана като нещо второстепенно по отношение на психологията и свързаната с нея семиотика на мисленето (и неговите форми). Необходимостта от обосноваването на метафизичните принципи в психологията особено ярко изпъква, когато тя започне да строи свои теоретични методи на изследване, които трябва (семиотично) да съответстват на нейния предмет. Последният не може да игнорира архетиповете. Това налага необходимостта от задълбочаване на знанието за архетиповете, на тяхната психична природа.

Разширяването на сферата на знание за семиотичната организация на архетиповете до голяма степен зависи и от самото развитие на психологията. Широкото проникване на структурно-семиотичните изследвания както в областта на микрокосмоса (човека), така и на макрокосмоса, поставя редица проблеми не само във връзка с осмисляне естеството на архетиповете, но и с тяхното включване при обосноваване единството на “Човека, Земята и Космоса”¹¹. Единството

на системата “Човек, Земя, Космос” се опосредства от архетиповете. Днес то намира израз в антропния принцип, който все още не е използван в психологията.

В резултат на архетиповете и свързаните с тях символни форми, битието на системата “Човек, Земя, Космос” може да се разглежда в неговото метафизично единство. Има основание (чрез архетиповете и тяхната природа) да се търси семиотичното единство на света, реализиращо се чрез знаковата функция на информацията.

Като триединство системата “Човек – Земя – Космос” се проявява във формата на три бинарни семиотични опозиции и обратно – тези бинарни опозиции представляват семиотичен израз на целостността като триединство (триада). Посредством “третия” елемент всеки член в бинарната опозиция отрича семиотически своето отрицание в другия чрез знаково кодиране и декодиране при запазване, обаче, на определено архетипно тъждество. Подобно снемане се осъществява посредством метафизичното естество на символните форми, свързани с архетиповете. В този смисъл архетипните родови форми не може да се изолират от метафизичното познание, което специално изследва Сп. Казанджиев.

Ето защо съвременната метафизика на архетиповете изисква преди всичко отказ от геоцентризма и антропоцентризма в тяхното традиционно (геоцентрично) значение. Възниква необходимостта от космизиране на понятието структура и обосноваване на неговата връзка с архетипните форми на битието и мисленето. Именно чрез архетиповете човешката семиотична концепция за Космоса преминава в семиотична космическа концепция за психиката на човека. От друга страна, философското обосноваване на архетиповия континиум е свързано с обогатяването на такива философски категории като съзнание, познание, самосъзнание, част, цяло, съдържание, форма, същност, явление, отношение, взаимодействие, време, информация, устойчивост, изменчивост и др.

Така космизираната метафизика на архетиповете започва да играе фундаментална роля при решаването на проблема за произхода на човешката психика. В този аспект семиотичните битийни форми се характеризират с взаимовръзка на архетиповата информационна йерархичност, качествено многообразие и холографска нелинейност на редица структурни параметри. В това отношение метафизиката изучава и знаците на неочевидното архетипно битийстване, и може да изпълнява евристични и прогностични функции. От психологична

гледна точка (и мястото на архетиповете в човешката психика) е “неоправдано делението на логиката на обективна и субективна”⁵. Но и за двата аспекта е валиден негеоцентричен семиозис. Едва в този контекст метафизичните категории участват във философската логика.

От гледна точка на психичното собствено “философските” категории играят конструктивна роля по отношение на проблема за архетиповете.

Заедно с това философската методология става основополагаща за евристичния подход в психологията. Но семиотичната организация на архетиповете може да се изяви като формално разглеждане на битийните логосни форми на системата “Човек – Земя – Космос”¹². Този проблем Стивън Хокинг в края на краищата свързва с Теорията на относителността и с принципите на космогенезата, довела до възникване на човека като носител на психика и съзнание.

Семиотичната взаимовръзка между философската дейност и психиката на човека е необходимо условие за решаването на принципно важните, възлови проблеми на метафизиката, без които тя не би могла да се развива нито като естествена способност, нито като наука за съществуващото (битийната реалност).

Семиотичното познание на архетиповете се реализира и във вид на метафизична знакова дейност. Тази дейност обаче има двуединна активност; от една страна, тя е насочена към развитието на самата психология, а от друга, към все по-дълбокото усвояване на предмета на метафизиката, който включва семиотичната организация на архетиповете, проявяващи се чрез своята битийност в обществото и човешкото мислене. В тази връзка структурата на човешката психика изисква специално метафизично обосноваване. Метафизиката на безсъзнателното следва да се разглежда в качеството на родови форми и като начин за привързване на общите понятия (категориалните) към наложилите се в психологията методи и начини на изследване.

Взаимоотношението между философията като метафизика и психологията има характер на диалектически противоречиво знаково единство, и следователно е взаимно допълнение на противоположности. Разрешаването на философските проблеми на психологията довежда не само до обогатяване на метафизиката и епистемологията, но и до по-правилното разбиране на семиотичната природа на архетиповете. Именно по такъв начин категориалният обхват на метафизиката (реализиран чрез семиотичния анализ) е способен да разкрие изоморфизма между отделните архетипове, да разкрие тяхната същ-

ност и да обоснове теоретичното единство на съвременните направления в психологията. Тази взаимовръзка става толкова по-съществена, колкото повече философската методология като метафизика се използва за преодоляване на различните методологически трудности в психологичната наука. В подобни кризисни ситуации, свързани със смяната на семиотичната парадигма, философията не само може да подпомогне метафизичната интерпретация на новите открития в психологията, но и да потърси начини за техния концептуален синтез⁶. Възниква единство между семиотичното съдържание на архетиповете и семиотичната форма на тяхната реализация в психичния живот. Така психологичното знание (като семиотична система) получава нова конкретизация в проблема за архетиповете и придобива статуса на онтологичен проблем.

Посредством архетиповете психологичното знание функционира в най-обща семиотична система на човешката дейност. В този смисъл психологията на архетиповете се явява при това сложна семиотически организирана система, достатъчно автономна, но органично вплетена в система на човешката знакова дейност. В този смисъл метафизиката на архетиповете генерира съответен семиотично организиран светоглед относно системата на най-общите закони за битийните форми на природата, обществото и човешкото метафизично мислене. Резултатът от тази семиотична дейност се състои в това, че светогледните форми стават в крайна сметка логико-методологични форми на психологическа изследователска дейност. Такава знакова дейност се характеризира с определена системна организация. Реализира се специфично съединяване на семиотичната с **научната рационалност**. Ето защо съединяването на системността със знаковата дейност се извършва по отношение на психическия семиозис като предмет на изучаване от съвременната метафизика, отчитаща "семиотичността на мисловността" (Жак Маритен, 1986). С тази "семиотичност на мисловността" (като онтологичен проблем) е принудена да се съобразява и съвременната психология.

Семиотичното взаимоотношение между философията и психологията се реализира като обща историческа, диалектическа и логическа закономерност на познанието. Затова философията като теория и методология има възможност да разкрива семиотичната природа на най-общите закономерности в развитието на човешката психика, без да се пренебрегва самата **психогенеза** и връзката ѝ с **ноогенезата**. Семиотически това се отнася и до онези закономерни същности

отношения, на основата на които предметът на психологията като наука се възпроизвежда теоретично в неговото конкретно семиотично битие, без да се игнорират архетиповете. По такъв начин става възпроизвеждането на най-общите психични структури при семиотичното осъществяване на системния характер на психологичното знание. От тази гледна точка системно-структурният семиотичен подход в психологията може да е полезен на този, който взема изследователско решение, като избира съответно психологично направление, изучаващо своите собствени цели в съответствие с висшите цели на разума. Семиотичният подход в психологията обезпечава начина на разглеждане проблемите на избора в условията на неопределеността.

За разлика от философията като метафизика самата психология възпроизвежда човешката психика като система в нейното качествено своеобразие, опирайки се явно или неявно на архетиповия семиозис, благодарение на който става възможно по-дълбокото осмисляне на психическия феномен. По такъв начин се открива възможност за реконструкция както на синхронната, така и на диахронната му структура. Със синхронен и диахронен аспект на семиотична организация се характеризира не само човешката психика, но и самата психология и историята на психологията. В основата на всеки психичен процес лежи пряко или косвено определена знакова приемственост, реализираща се посредством архетиповете и техните информационни форми, които са и онтологични форми.

Основното в семиотиката на синхронната организация, (валидна за дадена психика) е наличието на архетипна "синхронизация", която се определя като семиотичен процес на установяване и поддържане на съответно състояние, което по отношение на своята структура е инвариантно на диахронната организация и нейното информационно-знаково архетипно битие. Диахронната семиотична памет е модифицируема, но синхронната трябва да е инвариантна. Диахронната организация семиотически е свързана с архетипните форми на битие и мислене и следователно се включва в предмета на онтологията.

От гледна точка на семиотиката историята на психологията се обезпечава не толкова от съхранението на определен семиотичен набор от направления, колкото от наличието на информационно устойчиви интегрални характеристики, запазващи се в процеса на развитието на тази наука. Ето защо философското и психологичното знание могат да съществуват във вид на семиотична информационна система, отразяваща системността на психологичния обект на познание. В тази

връзка една от основните задачи на философско-методологичните изследвания в областта на психологията е откриването на фундаментални метафизични принципи, които да обединят многобройните прояви на психиката. И тъй като теоретичната психология би следвало да има системен характер, разработването на подобни принципи е невъзможно без философското обосноваване на архетипния семиотичен анализ, който тук се явява като “алгоритъм” на разлагане системата на части или на процесуални родови форми. Всеки семиотичен “алгоритъм” на архетиповете помага по-добре да бъде разбрано естеството на човешката психика. От друга страна, развитието на психологията е свързано с логико-гносеологичното осмисляне на нейните общотеоретични проблеми. Взаимовръзката между философията и психологията има непосредствено отношение към усъвършенстването и логическите форми на психологическата наука. Философското обосноваване на основните положения на психологията представлява необходим момент в преодоляването на неопределеността и стихийността в психологичните изследвания, а така също и преодоляване на терминологичната несъгласуваност, която поражда множество съмнения (вж. Раздел I и II).

Метафизичният анализ на конкретните и общонаучните данни за психичното на основата на категориалните форми довежда до такава научна картина за психиката, която от своя страна играе методологична роля при по-нататъшното развитие на психологията. В този смисъл проблемът за архетиповете влияе не само върху методите на психологичната наука, но и върху съвременната фундаментална онтология. По отношение на архетипните форми последната включва освен природата на психичното и битийния семиозис. Това обяснява защо и “загубата на адекватното семиотично съдържание в човека е свързано със загуба в ценностната ориентация и в крайна сметка довежда до социално отчуждение”⁷. Съществените цели на разума структурират най-вече онези (социални) дейности, които са вкоренени в архетиповете и тяхната родова природа, свързана пряко с ценностните критерии.

По такъв начин метафизиката се явява и методологичен фундамент на психологичното теоретично мислене. Посредством философията става възможно разкриване връзките между отделните области на психологията, а така също и на техния категориален синтез в психологичното теоретично мислене¹³, което развива в българските традиции Сп. Казанджиев.

Доколкото се отнасят до несъзнаваното, архетиповете имат първостепенно значение относно яснотата и в етимологичния анализ. В известен смисъл архетиповете са сравними с Кантовото “нещо в себе си”. Затова при изясняване ролята на архетиповете в психичното, социодинамиката на културата и езика е необходим критически подход. Сам по себе си този подход налага потребността от **метафизика** като: естествена способност и – наука. Подобна метафизика се основава на висшите (категориални) родове на битие и мислене. Именно в това отношение съвременната фундаментална онтология следва да се основава на архетиповете, които от своя страна я свързват с психологията.

Като родово и видово общо всеки архетип е форма на съответно количество съотнесени единичности. По аналогичен начин и всяка философска категория (като родова форма на битие и мислене) при-съединява към себе си определено количество понятия и термини от всекидневния език. В това отношение архетипът изпълнява и **сакрална функция** и затова най-устойчиви форми в историята на културата са **сакралните топоними** като например *matar, hotar, pirg* и др.

Архетиповете пронизват основните равнища на духовна дейност:

- а) **подсъзнателна** – сънища, митове, фантазми;
- б) **съзнателна** – формите на разсъдъчно мислене, отнасящи се предимно до всекидневния език;
- в) **самосъзнателна** – категориалните форми на разумно мислене;
- г) **свръхсъзнателна (трансцендентна)** – трансцендентни идеи и принципи в духовната култура.

Тези четири аспекта в проявите на архетиповете са обвързани в една мандала (санскр. кръг), която също е архетип. Тук за сравнение следва да се посочи първи стих от първа мандала на “Ригведа”. Философията на езика открива сакралното значение на думата *hotar*, която на територията на България е известна от няколко топонима, свързани със сакрална дейност в евразийското културно пространство.

Йерархията на архетиповете предполага градация в духовния живот. Най-ниското място се заема от вида без род, а най-високото от рода без вид. Последният съответства на Универсума (Логоса, Словото), на който битието е независимо от по-ниските степени. Именно тази йерархия следва да се отчита при изследване ролята на архетиповете в социодинамиката на културата, езика и самата философия

на езика. Последната е съотнесена с метафизиката на съзнателната дейност от която зависи метафизичният смисъл на понятието архетипи.

Метафизичен смисъл и значение на понятието архетип

Особено убедително значението на понятието “архетип” се открива в орфико-питагореизма, платонизма и неоплатонизма. В този дух Карл Густав Юнг отбелязва, че понятието **архетип** “се употребява още преди св. Августин и е синоним на понятието “идея” на “Платон”. В този смисъл то е синоним и на философското понятие “форма”, употребявано от Аристотел. В тази традиция следва да се схваща и разбирането на Юнг за архетиповете като основни форми на духовния живот, анализиран по-горе.

В онтологичен смисъл вече стана ясно, че архетипът е ейдос (идея), образец, бог, име. На основата на схващането за архетипа като божествено име Дионисий (Псевдо) Ареопагит създава съчинението “За божествените имена”, като се съобразява с неоплатоника Прокъл. В метафизиката архетиповете изграждат родовите понятия. Те са безотносителни по отношение на отделните неща, представляват техен образец и реално-обективен принцип, който придава облика на жизненото битие. Като реално-обективен принцип (който пронизва и мисленето) архетипът е такава родова същност, от която се интересува и фундаменталната онтология. Етимологията на категорията “същност” е свързана с култа към Хестия – нагледа на космическата Душа, включена като онтологичен проблем в стоицизма и неоплатонизма. Ив. Селимински счита Хесгия като законодател на душевния живот на българите.

Ако се отчитат родовите форми на Платон, т.е. “ейдосите”, архетипът съдържа три отделни рода същности: идеи, числа и геометрични форми. Така най-добре може да се обясни метафизиката на **“геометричния стил” в праисторическата култура**. По-лесно обясними изглеждат числовите и геометричните форми на мандалата, играещи изключително важна роля в Евразийската култура. Свързаните с архетиповете математически и геометрически форми са вечни, неподвижни, неизменни логосни форми. В мандалата като архетип е концентрирано отношението на тъждеството и различието. Определяща тук е **аксиалната симетрия**. Това са всички геометрични форми, които имат център на симетрия. Най-висшата форма на аксиална симетрия е кубът. Неговият двумерен израз е квадратът (гореспоменатата мандала). С квадратна и кръгла форма са светилищата, свързани с космическия огън и космическата душа. Центърът на симетрия в неоплатонизма

изразява природата на душата. Всичко, което се движи и има център на симетрия, притежава душа. Така следва да се схваща и царството небесно в Откровението на Йоан, което има формата на куб. Следователно тук става дума (в традиционен смисъл) за космическата Душа. Дължината, широчината и височината на това царство небесно са еднакви. Следователно то е хексаедър. От всяка страна на кубичната стена на това царство се намират по три “врати”, които носят имената на трима апостоли – общо 12 врати с 12 родови имена на апостолите. Мандалната природа на това царство небесно съдържа 9 огледални равнини на симетрия, 3 четворни оси на симетрия, 4 тройни оси на симетрия и 6 двойни оси на симетрия. 9-те огледални равнини на симетрия са производни на 9-степенната Небесна йерархия, тръгваща от вида без род и достигаща до рода без вид. Тези форми според Кант играят основна роля в логиката, т.е. в разсъдъчното и разумното мислене, което придава облик на човешката природа, битието на която изисква мислене.

Във връзка с архетиповете на трако-пеласгийската (евразийска) култура ще отбележим, че **архетиповете като ейдоси са предмет на разума**. Благодарение на архетиповете като идеи, нещата стават познаваеми. Но най-често **архетиповете като числови и геометрически форми са предмет на разсъдъка**. За Кант определящи тук са синтетичните съждения, а не аналитичните. Но и двата вида съждения се основават на представи.

Според учението за архетиповете **сетивните неща са предмет на мнението**. Последното не е знание и не дава истинно знание, но присъства в езика. Тук тристепенната йерархия отговаря на тристепенната небесна йерархия, установена в орфическата традиция. Най-ниско се намира сферата на сетивния свят, където участието на разума е минимално. На следващата степен се намират предметите на разсъдъка и формите на разсъдъчното мислене. На третата степен се намира светът на разума (род без вид). Разумът на тази космическа Душа е свързан с битието на истината, в която пребивава човешката душа. В стоическата традиция космическата Душа поражда архетипните родови форми, които човешката душа съзерцава преди да се въплъти в тъмницата на тялото – soma и преди то да се превърне в soma. В платоническата традиция душата, след падането си, е “уловена”. Тя е “окована” с вериги... Тя е, както се казва, в гроб и в пещера, но като се обръща към мислите си, се освобождава от връзките си...” (Плотин. Енеади, IV, 8,4). Архетиповете са пределните чисти форми на битие, изразяващи “онова състояние, което открива човекът, когато осъзнае

Архетип по Карл Густав Юнг.

Архетипът на божественото дете Протогон – Блестящия. В тракийската митология съответства на Дионис-Загрей. В християнството това е Младенецът, а в българската народна култура и “Веда Словена” е “Млада Бога”. Във “Веда Словена” ипостасът на “Млада Бога” е Орфей, който е с крилца под мишниците. В народното предание и Филип Тотю е наричан Хвъркатия. Дори и самите турци са вярвали, че е хвърковат и че има крилца под мишниците (вж. Л. Георгиев. Филип Тотю. Историографски

източници. Изследвания. Русе, Държ. архив, 1998, с. 156; Петков, Д., Т. Билчев и Л. Георгиев. Филип Тотю. Личност. Дейност. Документи. Русе, Държ. архив, 1990, с. 38). Този архетип е представен от А. дьо Сент Екзюпери като малкия принц.

Първородният (“Млада Бога”) в своята хтонична ипостаса е Пастирът на души. Такъв е Геният на смъртта от Никополис ад Иструм. В неговата иконография задължително се включват крила под мишниците. От гледна точка на Юнговия архетип Христос е също Пастир на души и при това хтоничен. В тракийската митология детето-бог е Дионис (Логоса) разкъсан на 7 части от титаните. След като са погълнали неговата плът и кръв, небесният бог ги унищожава със своята крилата мълния и те се превръщат в пепел. Така от титаничното телесно начало и логосните части на Дионис възниква човекът. Последният биологически онаследява агресивността, а по отношение на своята логосна природа се ръководи от нравствените принципи. Разумът на човека е логосен (Дионистичен), а неговото тяло – титанично. Тялото и душата на човека (подобно на Христос) се съотнасят “слитно-неслитно”. Титаничното и божественото начало в човека изразяват неговите две природи. Това тяло е сѣта (гробница на душата), но и сѣта според Платон.

Христос Емануил

(църквата “Св. Атанасий” в Арбанаси)

Христос е в центъра на квадратна форма с 8 върха, символизираща куба. Сферата е разделена на 8 части. Равнините, които разделят тази сфера, преминават през центъра на аксиална симетрия, символизиращ космическата Душа, олицетворявана от св. Дева Мария. Аналогично съдържание има и архетипът на Карл Густав Юнг.

мястото си във вселената” (М. Елиаде. Образи и символи. С., 1998, с.31). В този смисъл митовете на ранното човечество са битиен предел на човека и неговата психика. Благодарение на тях е възможна гореспоменатата система “Човек – Земя – Космос”.

В това отношение, според метафората на К. Г. Юнг, архетипът е съд, “който никога не можеш да изпразниш и не можеш да напълниш”¹⁴ до край. В действителност архетипът все пак се напълва със съдържание в зависимост от целите на дейността. Най-висока степен на пълнота архетипът получава, когато обект на съзерцание са висшите цели на разума. Образованите философски категории в резултат на това съзерцание са форми на метафизично битие и мислене. Така става ясно, защо според Юнг **архетиповете не се определят от своето съдържание, а единствено от своята форма.** Тази форма е родова и по-точно зависи от висшите родови форми на битие и мислене¹⁵. Именно тези форми са валидни за природата на психичното, но и за универсалиите на културата.

Архетиповете и универсалиите на културата

Архетиповете и универсалиите не културата от гледна точка на метафизиката могат да се разглеждат като синоними

Общото и специфичното в човешката природа и между цивилизациите на Гърция, Изтока и Рим се разкрива най-убедително чрез архетиповете. Огромното многообразие на евразийското културно пространство би могло да получи своето метафизично единство чрез неговите собствени архетипове. От гледна точка на индоевропейските езици особен интерес представлява евразийското културно пространство като цяло и в частност – българското.

Архетиповете изграждат формите на душевната организация, реализирана в това пространство. Архетиповете са всъщност “атомни” форми на душата (санскр. atman, atman=As). Това е особено важно за историята и метафизиката на психичното, а именно, че по време на утвърждаването на класическия санскрит ок. второто хилядолетие пр.н.е. човешкият Аз е отъждествяван с душата. В санскритския език се различава името като битие от мнението. На санскр. пама означава мнение. И в античната философия мнението още не е знание. Мнението не съдържа в себе си винаги истина, макар да обозначава нещата и да насочва вниманието към тяхната истинност. Напълно погрешно е, когато в психологията не се прави разлика между мнение и истинно знание (санскр. veda). Преди ок. 4000 г. нашите прадеди са

правели разлика между *pata* и *veda* – мнение и знание (Т. Барроу. Санскрит. 1976, с. 118–119). Архетиповете обаче пронизват едното и другото.

К. Г. Юнг говори за най-малки “частици”, които нарича “атоми” на душата (1999, с. 68). В древната евразийска традиция душата е атом (неделим) и атомът е душа. Но по принцип К. Г. Юнг е прав, че “твърде авторитетната теория на древните философи Левкип и Демокрит в никакъв случай не почива на наблюдение на разбити атоми, а на една митологична представа за най-малките частички.”¹⁶ Тези частички са толкова малки, че са непротяжни. Душата е непротяжна. Непротяжно е битието както на човешката, така и на космическата Душа, изграждащи едновременно природата на човека и природата на Космоса. Битие във времето има само протяжното, т. е. то е смъртно. Непротяжното е безсмъртно, затова и душата на човека е божествена.

Архетипове и психология на митотворчеството

В историята на психологията началото на всяко митотворчество е свързано с първичната активност на съзнанието в праисторическо време. Архетиповете следва да се схващат като елементи от структурата на личността, но заедно с това, посредством архетиповете се изграждат митологичните образи. По отношение на личността архетиповете изграждат микрокосмоса, но чрез митовете те влияят върху мезокосмоса (общество). Посредством архетиповете в микрокосмоса (човека) се реализира битието на личността. Но битието на архетиповете (като висши родове) е свързано и с макрокосмоса. Така архетиповете се оказват общи градивни единици, които пронизват микрокосмоса, мезокосмоса (обществото) и макрокосмоса. По отношение на мезокосмоса архетиповете, както вече стана ясно, са известни като универсалии. В този смисъл проблемът за архетиповете преодолява схващането на Фройд (без да го отхвърля) за влиянието на Едиповия комплекс (и сублимацията) върху културата.

Всички архетипове на съзнателния и безсъзнателния живот на човека са енергийни прояви, но по начин, на който обърнаха внимание още исихастите в Средновековието. Архетиповете участват в прогресивната адаптация на човека към изменящата се жизнена среда. Тяхната нормативност пронизва безсъзнателното, но преди всичко те влияят на цензорните психични изисквания на предсъзнателното. Енергията на либидото не е безразлична към архетиповете и нейното структуриране се опосредства от тях. Само чрез архетиповете можем

да отговорим на въпроса, поставен от Алфред Адлер, защо “творците и гениите **несъмнено** са водачи на човечеството.”¹⁷ Друг е въпросът, че те “плашат за тази си дързост, изгаряйки в собствения огън, който са запалили в детството”¹⁸. Детството е началната фаза на онтогенния човешки цикъл, възпроизвеждан във филогенията на историята на обществото. Именно така можем да обясним защо митотворчеството в началната история на човечеството осветява чрез светлината на своите архетипове и бъдещето. Ранните митологични образи стават образци в историята на човешката култура, а свързаните с тези митологични образи архетипове играят ролята на универсалии в духовната култура.

Архетип и енергия

Както вече стана ясно архетиповете изграждат митологичните образи и културните образци. Така в историята на културата образа на митологичното дете, Блестящия, Ерос, праисторическите хора понякога са схващали като най-древен бог. Архетиповете изграждат религиозните представи като носители на специфична енергия. Тази енергия, както показахме, може да бъде интегрирана от съзнанието. Но съзнанието може дори да игнорира дадена архетипна енергия. По този повод К. Г. Юнг отбелязва: “Както всеки инстинкт архетипът на религиозните представи има своя специфична енергия, която не се губи дори когато съзнанието я игнорира.”¹⁹ Благодарение на архетиповете една религиозна вяра може да съблече обвивката на друга религиозна вяра или на дадено суеврие. Това обаче най-добре може да извърши критическият разум, който сам по себе си е призван да разкрие природата на архетиповете като метафизика. Ако една примитивно-религиозна невротичност ограничава човешкото съзнание архетиповете сами по себе си могат да имат значение и на освобождение. При анализиране на несъзнаваното чрез неговите архетипове е необходимо да се има предвид, че това несъзнавано е готово да погълне всички свои рожби, подобно на вида без род. Инстинктивната природа е невъзможна без своите архетипове, чрез които закрепва определени психични нагласи.

Архетипове и култове

Чрез архетиповете най-убедително може да се обясни появата, развитието и краят на даден култ в историята на човешката култура. По отношение на всеки култ (включително и тоталитарен), архетиповете са извънвремеви. Човек дори трудно си дава сметка, че той

утвърждава съпреживяването на каквото и да е безсмъртие благодарение на определени архетипове. Самият поток на духовния живот в човешката психика и история протича чрез архетипове. Но архетиповете, в съответствие със социалната психология, ние следва да схващаме и като форми на духовен живот на нашите предци. Човешката история не може да пренебрегва праисторията на нашите предци, докато има архетипове. Чрез архетиповете се реализира диахронното единство на духовния живот и човешката култура. Архетиповете придават психичната битийност на ценностите. Посредством архетиповете истинното битие има ценност и всяка ценност има истинно битие. Така може да се разграничи истинното от илюзорното в представите и фантазмите.

Интересно, че според вътрешната природа на архетиповете сме принудени да признаем, че пътят на истината е “десният”. Равновесието на човешката духовност зависи от дясновъртящата се спирала. Според своята архетипна природа “левият” път е път на удоволствието и при това удоволствие от отрицание на “десния” път. И обратно – дясното полукълбо на човешкия мозък е свързано с нашата ориентация в конкретните неща, в лявото полукълбо – в абстрактните неща. “Левите” и “десните” критерии не са отделени с “демаркационна линия”. Както човек е “осъден” да мисли, т.е. да борави непрекъснато със своята способност за съждение, така той във всеки момент е принуден да прави избор между “левите” и “десните” ценностни критерии в духовния живот. Всичко това обяснява защо съпреживяването на удоволствието предпочита игнорирането на истината (която не винаги доставя удоволствие). Човекът на истината може да постигне удоволствие чрез самата истина, но човекът на удоволствието, съпреживявано като наслаждение, не може да постигне истината чрез удоволствие. (На санскр. bhoga = наслаждение. Поради това богът на истината и богът на наслаждението във философията и историята на религията не бива да се отъждествяват винаги.) Именно това метафизично обстоятелство мотивира ролята на Едиповия комплекс у Фройд. Обикновено стремежът към власт се подхранва от стремежа към удоволствие, затова понякога този стремеж е патологичен дори и у психолози. Такъв стремеж обаче е заместител на реалното битие.